

ТУРИЗМОЗНАВСТВО

ТУРИЗМОЛОГІЯ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ: ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

В. ВАСИЛЬЧУК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6759-4686>

Київський національний лінгвістичний університет

Стаття присвячена розгляду головних викликів в світі, які постали перед процесом формування теорії туризму. Історична генеза засвідчує, що туристичні практики беруть свій початок в давні часи. Вони презентують себе як “мандрівництво”, як практики відкриття нових країн, нових “земель”. І тому не є випадковим характеристика людини як людини-номада, людини, що відкриває для себе нові світи життя, збагачуючи себе, свій світоглядний простір, вступаючи в діалог з іншим: світом, суспільством, культурою тощо. На сьогодні генеза (гр. genesis) – походження, виникнення; процес створення та становлення туризму, це застосування інновацій, що позитивно впливають не тільки на процес просування, продажу туристичного продукту або надання туристичної послуги, а і на економіку країни в цілому. Аналізуються основні етапи і тенденції у розвитку туристичної науки, дослідження передумов виникнення теорії туризму та визначення її місця в системі наукових знань про туризм. Проаналізовано значення понять “туризм”, “туризмознавство”, “туризмологія”. Визначено, що туризмологія являє собою не окрему науку, а науковий міждисциплінарний напрямок або комплекс загальних і прикладних наук про туризм та туристську діяльність. Сучасний туризм є однією із провідних і найбільш динамічних сфер світового господарства, завдяки якій розвиваються об’єкти та інфраструктура із урахуванням місцевих культурних, політичних та історичних традицій. Зроблений висновок, що завдяки туризму в сучасному світі міжкультурна комунікація стає можливою вже в планетарному масштабі. Однак, туризм репрезентує життя в усьому його різноманітті, концентруючись на короткому проміжку часу, що характеризується певними цілями і способом їх досягнення. На сучасному етапі розвитку туристичної індустрії, наукове осмислення туризмології, формування теорії туризму і сучасної “туристської свідомості”, суб’єктів туристського процесу – нагальна потреба часу. Саме правильно створений образ туристської фірми, його продукту, підвищує його потрібність на сучасному туристському ринку.

Ключові слова: туризм, туризмознавство, туризмологія, міждисциплінарний комплекс, туристичні організації.

The article is devoted to the consideration of the main challenges in the world that faced the process of forming the theory of tourism. Historical genesis testifies that tourist practices take their beginning in ancient times. They present themselves as a “traveling” as the practice of opening new countries, new “lands”. And therefore, there is no random characteristic of man-nomad, a person who opens new worlds of life, enriching himself, his outlook, entering a dialogue with another: world, society, culture, etc. To date, genesis (genesis) – origin, occurrence; The process of creating and becoming tourism is the use of innovations that positively affect not only the process of promotion, sale of a tourist product or providing tourism services, but also on the country’s economy as a whole. The main stages and trends in the development of tourism science are analyzed, the study of the prerequisites for the emergence of the theory of tourism and the definition of its place in the system of scientific knowledge about tourism. Panelizovano versions of the concepts “Tourism”, “Tourismoznazvasty”, “Tourismology”. It is determined that tourism is not a separate science, but a scientific interdisciplinary field or a set of general and applied sciences about tourism and tourism. Modern tourism is one of the leading and most dynamic areas of the world economy, thanks to which facilities and infrastructure are developed taking into account local cultural, political and historical traditions. It is concluded that due to tourism in the modern world, intercultural communication is becoming possible on a global scale. However, tourism represents life in a diversity of his diversity, concentrating on a short period of time, characterized by certain goals and the thickness of their advance. At the present stage of the development of the tourism industry, scientific comprehension of tourismology, the formation of the theory of tourism and modern

“tourist consciousness”, subjects of tourist process – an urgent need for time. The correctly created image of a tourist firm, its product, increases its need for a modern tourist market.

Key words: tourism, tourism science, , tourismology, interdisciplinary complex, tourist organizations.

Завдяки глобальним змінам, які відбулися в суспільстві під впливом туризму, він став соціокультурним феноменом. Нині світовий туризм – це діалог між різними цивілізаціями, способами життя та культурами різних народів. Сьогодні – туризм це і бізнес, і відпочинок, і комунікація, і інформація, і навчання, і професія, і навіть спосіб життя.

Доречно зауважити, що туризм в Україні посідає значне місце у формуванні валового внутрішнього продукту, створенні додаткових робочих місць та забезпеченні зайнятості населення, активізації зовнішньоторговельного балансу. За своїм туристсько-рекреаційним потенціалом наша держава стала туристичною країною світового рівня. Цьому сприяють прекрасні кліматичні умови, розгалужена система готельно-ресторанного та рекреаційно-спортивного обслуговування, понад 200 тисяч об'єктів туристсько-культурної спадщини, відома в усьому світі гостинність українського народу. В Україні туризм визнано одним з п'ятих стратегічних напрямків розбудови економіки серед таких галузей як: машинобудування, агропромисловий комплекс, ІТ- сфера, логістика.

Сьогодні туризм розвивається і утверджується як динамічне, комплексне та багатогранне за своїм характером явище. Зазначені характеристики разом із зростанням його ролі у житті суспільства обумовили інтегральний підхід при його вивченні, аналізі та управлінні. Різні аспекти функціонування туризму практично сформувався у такі напрями досліджень: економічний, політичний, культурний, психологічний, соціальний, географічний. Поступово туризм знайшов своє місце у предметах багатьох наук, що в свою чергу, сприяло розширенню і ускладненню його власного предмета. Так, теорія туризму (туризмологія) у системно-структурному вигляді відображає феномен туризму, всі його складові. Це вимагає обґрунтування інноваційних підходів до професійної підготовки фахівців з урахуванням вимог конкретних галузей господарства, зокрема і сфери туризму.

Нині можна говорити про активний розвиток туризмознавства як широкий напрям наукових досліджень. Туризмологія це теорія туризму, галузь соціокультурного та бізнесекономічного знання, яка характеризується розгалуженими науковими зв'язками. Це багатогранна дисципліна про закономірності розвитку туризму, яка знаходиться на стику з різними дисциплінами: географією, історією, медициною, економікою, екологією, психологією і соціологією, політологією, правом, культурологією, інженерно-технічними дисциплінами. Туризмологія як новий напрям туристичної освіти потребує комплексного аналізу, який урахує широкий спектр взаємовпливу суміжних дисциплінарних напрямів для стратегічного розвитку туризму в країні. Французькі теоретики туризму Серж Перро та Жан Мішель Оернер підкреслили, що теоретичні дослідження туризму, розробка “теоретичних моделей туризмології” не є самоціллю науковців: теорія туризму має виконувати праксеологічну функцію – сприяти розвитку туристичної індустрії¹. При цьому сама ця “індустрія” розуміється широко – як соціальна та індивідуальна діяльність, яка охоплює найрізноманітніші галузі і культури.

В останні роки відбувається методологічне осмислення структури туризму, здійснюються наукові дослідження в сфері професійної освіти. Дослідженню теоретичних і практичних основ визначення терміну “туризм”, “туризмологія” присвячені наукові роботи В. Абрамова, Л. Безкоровайної, В. Герасименко,

М. Крачила, О. Любіцевої, М. Мальської, В. Федорченко, В. Ципко та ін. Дослідник В. Герасименко підкреслив, що туризм – це і вид господарської діяльності і, одночасно, сфера теоретичної праці², яку вчений В. Абрамов сприймає як соціогуманітарну науку – туризмологію, тобто теорію туризму як галузь соціокультурного та економіко-бізнесового знання, що характеризується розгалуженими міжнародними зв'язками, які фокусуються в теоретичному з'ясуванні та концептуальному оформленні багатоаспектного феномену туризму³. Науковці фактично ототожнюють поняття “туризмологія” і “теорія туризму”, проте зауважують, що це питання залишається відкритим та дискусійним. Своє фундаментальне уявлення має український соціогеограф, туризмолог О. Любіцева⁴, яка розглядає туризмологію як науковий міждисциплінарний напрям, у межах якого поєднуються різноманітні дослідження туризму як суспільного явища.

Більшість дослідників розглядають туризм як різновид подорожі, де її учасники знаходяться поза постійним місцем проживання з метою відпочинку, оздоровлення тощо. Крім цього, розуміння генези туристичної дестинації є дослідження територіальної організації туристичних ресурсів, аналізу рекреаційного потенціалу регіонів, виділення пріоритетних видів туризму, оцінювання пропускнуго потенціалу території, є праці І. Волошина, М. Долішнього, М. Мироненка, І. Твердохлебова, М. Крачила, О. Бейдика, Д. Ніколаєнка, І. Смірнова, Я. Олійника та ін.

Корисними є праці зарубіжних авторів, як К. Ганн, С. Медлік, р. Девідсон, р. Мейтленд, р. Батлер. Н. Лейпер. Теоретичний туризм, перш за все, пов'язують із західноєвропейськими школами наукової думки про туризм, і це не випадково. Західна Європа це колыска туризму. Так, у зарубіжній туризмології ідеї про туристичні системи почали розвиватися в 70-і роки ХХ ст. 1972 р. К. Ганн висунула концепцію “фундаментальної туристичної системи”, що включає в себе п'ять підсистем: атракції (стимулюють інтерес до подорожі і формують задоволення від неї), транспорт (забезпечує зв'язок між ринковим ресурсом і дестинацією), засоби обслуговування (все те, що формує категорію “індустрія гостинності”), інформацію (опис атракцій та інші необхідні дані, подані в різних джерелах: картах, путівниках, відео, журнальних статтях, брошурах тощо) та просування (найчастіше охоплює чотири напрями діяльності: реклама, публіситі, зв'язки з громадськістю та засоби стимулювання на зразок подарунків і знижок)⁵. 1979 р. австралійський вчений Н. Лейпер розробив одну з найвідоміших моделей туризму, яка складається з трьох основних елементів: туристів, географічної компоненти (регіон, який генерує туристів; транзитний регіон або маршрут; регіон, який приймає туристів – туристична дестинація), туристичної індустрії⁶. Після публікації моделі Н. Лейпера і сьогодні вчені роблять спроби покращити її⁶.

Значним джерелом з туризмології є дисертаційні дослідження. Ці наукові праці дозволяють зробити висновок про домінуючу тенденцію до збільшення кількості дисертацій даної тематики, що свідчить про наявність суспільного замовлення на розвиток наукових досліджень у даній сфері. Таким чином, можна виокремити передусім захисти докторських дисертацій О. Бейдика, М. Крачила, О. Любіцевої та ін. Так, в 90-ті роки у середньому за рік захищалось 6-9 робіт, на початку 2000-х – 12-16. Це сприяло появі нового етапу розвитку туризмології в Україні як потужного міждисциплінарного напрямку наукових досліджень в сучасних умовах. Таким чином, збільшились обсяги і розширився спектр науково-дослідних робіт, присвячених історії зарубіжних країн і регіонів світу, транскордонному співробітництву. Перш за все в Національній академії наук України (інститути сходознавства ім. А.Ю. Кримського – з 1991 р., світової економіки і міжнародних відносин – з 1991 р.,

європейських досліджень – з 1992 р., регіональних досліджень – з 1994 р.) і владних структурах (Національний інститут стратегічних досліджень – з 1992 р., Національний інститут проблем міжнародної безпеки – з 2001 р.). Виконувалися такі роботи і в університетах, до того ж все чіткіше проявлялася спеціалізація наукових досліджень і підготовки країнознавців-міжнародників, обумовлена фактором географічного положення. З'являється більше робіт, присвячених туристичному країнознавству і лінгвокраїнознавству.

Перед туристичною наукою постають нові вимоги у дослідженні теоретичних і прикладних проблем. Туризм є відносно новим соціально-економічним явищем. Подорожі, які відбувалися до XIX століття, не можна вважати туризмом в сучасному розумінні. Більшість вчених-фахівців вважають, що сучасний туризм зі своєю структурою, матеріальною базою, методами роботи почав складатися тільки в XIX столітті. Цей термін міцно ввійшов у світову практику з другої половини XIX ст.

Як сфера діяльності людини туризм виник задовго до того, як став предметом спеціальних наукових досліджень. Численні історичні джерела переконливо свідчать про те, що пізнання людиною навколишнього середовища тісно пов'язане з подорожами і військовими походами й, які здійснювали окремі племена та народи з метою пошуку більш оптимальних умов для власного існування. Отже, туризм, у широкому розумінні цього терміна, супроводжував людину з найдавніших часів і розвивався в процесі історичного розвитку суспільства. У попередні історичні роки було закладено базис для дослідження туризму, як цілісного, теоретико-методологічного феномену, який сьогодні досліджується як туризмологія – теорія туризму.

Аналіз письмових джерел дозволив визначити основні етапи розвитку туризму. Осмислення феномену подорожей в процесі становлення туризмологічного знання, було пов'язано з першими узагальненнями примітивних методів управління мандрівництвом в античній філософії. Значну роль в цей історичний період відігравав чинник відстані та соціальної диференціації населення, а також медична сфера, освіта та ін.

Однією із фундаментальних частин туризмології є історія світового та вітчизняного туризму. Цей фундамент туризмології дозволяє зрозуміти специфіку еволюції туризму в тому або іншому регіоні світу з урахуванням його історичних і національних особливостей, збудувати події в їх послідовному причинно-наслідковому взаємозв'язку і аналізувати їх з точки зору корисності і необхідності для соціально-культурного розвитку суспільства в цілому. Згідно з реально існуючими численними письмовими джерелами, знання про історію подорожей налічує тисячоліття, а на Сході, в Стародавньому Китаї та деяких інших країнах – ще більше.

Але, одним з перших істориків і вчених-мандрівників, серед еллінів був Геродот (484-425 рр. до н. е.) родом із Галікарнаса (нині м. Бодрум, Туреччина). Його епохальний твір "Історія" в дев'яти книгах став першим історичним твором в античній культурі. На підставі побаченого на власні очі і почутих розповідей створив перший загальний опис відомого тоді світу. Геродот виступив першовідкривачем і в області історичного методу: він вперше підійшов до історичного сюжету як проблемі, ставлячи перед собою конкретну пізнавальну задачу⁷. Також, значний внесок у розвиток історичної науки зробив Фукидід (460-400 рр. до н. е.), він був автором праці "Історія", присвяченої Пелопоннеській війні 431-404 рр. до н. е.

Таким чином, вивчення першоджерел і літератури показує, що туризм як наукове поняття має давню історію становлення й розвитку. Завжди існував і спостерігається сьогодні інтерес дослідників до проблем туристичної діяльності, історії та генези.

Наукові погляди на розвиток теорії туризму неоднозначні, характеризуються протиріччями, немає єдиної думки щодо визначення періодів історії туризму. У зв'язку з цим дослідження історії розвитку туристичної діяльності є досить актуальним. Так, дослідники поділяють становлення науки про туризм на два періоди:

I період (III – I тис. до н.е. – перша половина XIX ст. н.е.), доіндустріальний – передісторія, початковий період – туризму, накопичення перших знань про мандрівництво та їх узагальнення.

II період (перша половина XIX – початок XX ст.), індустріальний – паростки наукових знань і туристської термінології, національні туризмознавчі школи, теорія туризму.

У праці “Вступ до гостинності” відомий американський дослідник Дж. Уокер обґрунтував техніко-індустріальний (економічний) підхід до періодизації історії туризму, критерієм якого обрано розвиток транспортних засобів, що використовують під час подорожей, поділяючи цей процес на п'ять періодів: передіндустріальний, коли послугоувалися найпростішими засобами пересування; період залізничного транспорту; період автомобільного транспорту; період реактивних авіалайнерів; період круїзів на морських.

Отже, в умовах глобалізації транспорт відіграє найголовнішу роль в туристичній галузі лайнерах. Отже, історію розвитку світового і вітчизняного туризму можна поділити на п'ять головних періодів:

1. Ранній історичний період до 1841 р.
2. 1841 р. до 1914 р. – період становлення організованого туризму.
3. 1914 р. до 1945 р. – формування індустрії туризму.
4. 1945 р. до 1991 р. – період масового туризму.
5. 1991 р. глобалізації туристської індустрії – до наших днів.

Кожен з цих етапів має власні особливості розвитку та наслідки. Теорія туризму ґрунтується на детальному осмисленні і упорядкуванні фактичного матеріалу, узагальненні різноманітних даних з історії, географії, економіки, філософії, культури, глибинному аналізу тенденцій розвитку досліджуваних процесів явищ та ін. Видатні американські дослідники Ч. Голднер, Б. Рітчі, Р. Макінтош вказують на те, що дослідження феномену туризму має здійснюватися з урахуванням таких підходів: історичного, географічного, інституційного, соціологічного, управлінського, економічного, системного. Така точка зору нами поділяється, оскільки йдеться про своєрідний синергетичний підхід⁸.

Через те, так перманентним шляхом народжувалась теорія туризму – туризмологія. Ця наука зростала на теренах розвитку історичних епох мандрівництва, подорожі і гостинності путівників. Витоки теорії, сягають давніх часів, коли з'явилися перші описи подорожей. Паростки перших наукових знань виникли в культурах Вавілона, Єгипту, Індії, Китаї та інших держав. Зростання числа подорожей було обумовлено активізацією товарообміну і торгівлі після виникнення ранніх країн, так як саме торговці найчастіше ставали першопрохідцями на багатьох стародавніх шляхах.

В різні історичні епохи людина формувала своє бачення власної ролі в суспільстві чи в оточуючому середовищі. Поступово склалися зовнішні торговельні маршрути морського шляху, в освоєнні яких значну роль зіграли різні народи.

VII ст. до н.е. в Китаї створювалися докладні географічні огляди, які можна розглядати як прообраз путівника. Також, Китай вважають країною “трьох шляхів”, адже протягом 2 тис. років три вчення визначали суспільне та духовне життя Китаю: Конфуціанство (шлях гармонізації відносин в суспільстві); даосизм –

шлях індивідуального містичного пізнання світу; буддизм – шлях спасіння через співчуття, молитву.

Відомим мандрівником стародавнього Китаю був Сима Цянь (145 р. д. н. е.), якого називають в літературі “батьком китайської історіографії” або “китайським Геродотом”. Він з роду історіографів династії Хань, письменник, астроном. Відомий як творець “Шицзи” – грандіозної праці, що описує історію Китаю від міфічних родоначальників і до сучасних часів. Він ввів науковий метод систематизації різних історичних фактів і, користуючись ним, по-новому дав оцінку багатьом подіям та історичним діячам країни. Сима Цянь вперше повідомляв у своїй історії і про сусідні з Китаєм народи. Його праця і сьогодні є одним з фундаментальних джерел з давньої історії Китаю⁹. Великий шовковий шлях – система караванних доріг, що зв’язували в античний період Східну Азію, в першу чергу Китай, із Середземномор’ям, з Римською та Візантійською імперіями це історія туризму. Перші спроби осмислення цього феномену трапляються у міфології, географії, філософії, історії різних цивілізацій. Отже, передумови розвитку туризму сягають далекої давнини.

В епоху Стародавньої Греції та Стародавнього Риму зароджувався лікувальний туризм або курортолікування та інші види туризму. Олімпійські ігри виникли в Греції. Вільні громадяни могли дозволити собі те, що сьогодні можна назвати праобразом туризму. В епоху Римської імперії (27 р. до н.е. – Vст.) зародилися форми масових видовищ і відпочинок, яскравими зразками якого стали ігри та бої гладіаторів, які були розвагою всіх верств суспільства. Нині згадкою про бойові ігрища залишилося давньоримське гасло: “Хліба і видовищ!”.

Епоха Середньовіччя – це епоха пасіонарності християнської та ісламської культурних ойкумен, яка підсилювалася релігійним фактором подорожей – поклоніння святинам християнства (Єрусалим і Рим) і мусульманства (Мекка). Паломництво до святих місць виконує функцію міжцивілізаційних контактів – між Заходом і Сходом, між християнством і мусульманством. Результатом хрестових походів (XI – XIII ст.) стали зміна світогляду людей, розширення загальних уявлень про навколишній світ, виникнення й зміцнення зв’язків зі Сходом, пожвавлення торгівлі, знайомство з досягненнями науки й культури арабського світу.

XIV – XVII ст. в епоху Відродження підсилюється індивідуальний характер і освітня спрямованість поїздок мандрівників. Значну роль у розвитку туризму відіграли великі географічні відкриття, подорожі мореплавців, освоєння континентів.

XV–XVI ст. Україну згадують мандрівники у багатьох європейських письмових джерелах. На цій території з’являються каравани вірменських та сирійських купців та ін. Добрі згадки про подорожування українськими землями залишили Аброзіо Конта-ріні, Жільбер де Лянуа, С. Герберштейн та інші мандрівники. С. Герберштейн у своїх записах згадує зокрема Стародуб, Чернігів, Київ, Канів, інші поселення України, описує чорноморські степи і Крим та гостинність українського народу.

XVII – XVIII ст. зі становленням у Західній Європі буржуазного суспільства ідеї Просвітництва розвиваються спочатку в Англії, потім у Франції, пізніше в Німеччині, Італії та в інших країнах. У період Просвітництва було прагнення його представників до перебудови всіх суспільних відносин на основі розуму, “вічної справедливості”, рівності та інших принципів, що, на їх думку, впливають з самої природи, з невід’ємних “природних прав” людини.

У європейських державах стала дуже ціною праця “Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансильванії, разом з звичаями, способом життя і ведення воєн” Гійома де Боплана¹⁰ (1595-1673 рр.), в якій чимало місця відведено природно-географічним умовам

Середнього Подніпров'я та Криму, а також твір Жана-Бенуа Шерера “Літопис Малоросії, або історія козаків-запорожців та козаків України” (XVIII ст.). З XVIII ст. українська знать починає активно освоювати рекреаційно-туристичні центри Західної Європи: Італії, Австрії, Франції та Німеччини.

У XVIII ст. почали подорожувати в різних країнах визначні українські мандрівники. В. Григорович-Барський (1701-1744 рр.) видатний український мандрівник, дослідник. Проживши десятки років далеко від рідного краю, він ніколи не забував свого коріння, рідної землі, яку щиро і безвідмовно кохав. Свою любов до батьківської землі, підкреслював навіть обраними ним псевдонімами – “Василий Рос”, “Василий Київський” та ін. Він написав книгу “Пешеходца Василия Григоровича-Барского Плаки-Альбова, уроженца киевского, монаха антиохийского, в путешествии в святым местам в Европе, Азии и Африке находящимся (предприняты в 1723 и оконченны в 1747 г., им самим писанное)”¹¹. “Дорожные записки” В. Григоровича-Барського започаткували жанр біографії та географії релігій України. Дивлячись біографію вченого-мандрівника Григорія Сковороди (1722-1794 рр.) можна побачити багатогранну постать українського філософа. Він завжди підкреслював: “Жити – значить мандрувати”. Більшу частину життя він подорожував і вчив простих людей слухати і слухатись Бога. Щоби почути мандрівного вчителя, люди часто сходились із усіх околиць, і слава його розносилась далеко за межі України.

Закономірно що, в епоху Просвітництва туризм як соціальне явище став одним із багатьох шляхів вкладання коштів з метою задоволення потреб у раціональному відпочинку, розвагах, виконанні релігійних призначень, лікуванні та рекреації. Цьому сприяли швидкий розвиток великого промислового виробництва, розвиток сфер послуг, збільшення вільного часу, раціональне використання якого стало актуальною суспільною проблемою. Далі у цей період розвитку цивілізації туристична діяльність почала приносити прибуток, а послуги стали об'єктом купівлі-продажу.

У XIX ст. завдяки індустріальному прориву відбувається так звана “транспортна революція”, яка докорінно змінила у людей уявлення про відстані і подорожі. З 1830 р. пароплавне сполучення між Європою і США стало регулярним. Майже одночасно з'явився і залізничний транспорт. Незабаром залізнична мережа зв'язала різні регіони планети, а винахід телеграфу в 1837 р. дозволило надати перевезенням залізничним та водним транспортом постійний характер. Таким чином, в XVIII-XIX ст. на європейському континенті склалися об'єктивні умови для появи організованого туризму, а, отже і туристичної індустрії, яка поступово набувала сучасні риси.

В науковому світі сьогодні важливе значення для створення “туризмології” має поглиблена робота над термінологічним визначенням специфіки феномена туризму. Нерозуміння, неточність понятійного апарату, неузгодженість термінів і визначень, довільність трактувань багатьох категорій істотно позначається на змісті туристської статистики, офіційної звітності, яка може аналітично відобразити відповідне дійсності стан туризму в нашій країні.

XVIII – XIX ст. в Австрії, Швейцарії, Німеччині були перші спроби систематизації знань, пов'язаних з тими чи іншими процесами в галузі туристичного розвитку. У 1795–1796 р. Август Шлоцер (August Schlozer) підготував і прочитав перший лекційний курс про туризм в університеті м. Гетінген¹².

Проте, туризм, як суспільний феномен народився в середині XIX ст. Томас Кук (1808-1892) був протестантом – переконаним баптистом і активним членом Товариства тверезості. 1840 р. Томас Кук першим використовував щойно відкрити в

його рідному Дербіширі залізницю для доставки членів створеного ним Товариства тверезого способу життя на з'їзд в містечко Лафборо.

У 1851 р. була офіційно заснована фірма “Томас Кук і син”, яка стала першою у світі комерційним туристським підприємством повного сервісного циклу. Також, виникли бюро подорожей Карла Різеля (Німеччина, 1854 р.), “Райзебюро Штанген” (Німеччина, 1863 р.), у Росії 28 лютого 1871 р. було зареєстровано акціонерне товариство (АТ) “Іматри”¹³.

Знання про туризм розширювалися в міру розширення турпотоків, збільшення кількості і типів туристичних напрямків (дестинацій), диверсифікації видів туризму, розширення його впливу на спільноти, що приймають туристів: природу, культуру, соціальну сферу та ін.

З наукових джерел відомо, що початок виникнення систематизованих знань про туризм відноситься до більш пізнього періоду – 80-х років XIX століття. Зокрема дослідники вказують на наукові роботи тих років: “Туризм у німецькому Південному Тиролі” (“Das Frem den wes enim deutschen Sudtirol” 1881 р.) німця Дж. Ангерер (Johann Angerer); (“Das Hotel wesen” 1883р.) швейцарця Е. Гюер-Фролер (Eduarda Froler); доповідь австрійця Дж. Страднер (Joseph Shradner) на конгресі щодо прискорення туристичного розвитку в австрійських провінціях біля м. Грац в Австрії в 1884 році¹⁴.

Однак, наукова праця зі сфери туризму привертає увагу іншого австрійського вченого – К. Шпютца. Так, у своїй монографії “Географічні умови і наслідки туризму в Тиролі”, опублікованій у 1919 р., він розкрив трансформаційне значення “гостьового промислу” для поселенських інфраструктур в економічному, соціальному і культурному аспектах. Статистичні методи дослідження туризму уперше застосував Р. Енгельман, створивши для наукового знання у цій сфері верифіковану основу кількісних показників.

У XX ст. німецький вчений Р. Глюксман (Robert Glucksmann), перший директор Берлінського дослідного інституту туризму, сформулював завдання комплексного вивчення туризму: розкрити міждисциплінарний характер досліджень туризму “з економічної, організаційної, соціологічної, правової, географічної, метеорологічної і медичної сторін”¹⁵. А. Грюнталь, у своїх працях визначив зміст і наукові завдання географії туризму, а також Г. Вегенера “Вивчення туризму з позицій географії” з питань взаємозв'язку туризму і природно-культурного потенціалу території, мотивації вибору туристами місць відпочинку і наслідків туристського руху для навколишнього природного й культурного ландшафту¹⁶.

Це позитивно вплинуло на розвиток світового туризму. Так, почали утворюватися національні туризмознавчі школи: австрійська (П. Бернекер, Дж. Страднер, К. Штютц, Р. Енгельман), німецька (В. Нарштедт, А. Грюнталь, Г. Вегенер, Р. Глюксман, А. Кох, В. Фрейер), британська (З. Бауман, Д. Пірс, Дж. Суорбрак, Е. Коен, Дж. Ленгкік), датська (Н. Лейпер), швейцарська (К. Крапф, В. Хунцікер, Д. Кріппендорф, С. Каспар), французька (Р. Бланшар, М. Байер, П. Деферт, Ф. Франжіаллі, С. Перро, Ж.-М. Оернер), польська (С. Лещицький, К. Лібер, К. Пшецлавський, І. Енджейчик), болгарська (М. Бочваров, Л. Дичев, М. Нешков) та ін.

Перша світова війна майже зупинила туристичну індустрію в світі. Але, на цей же період припадає і виникнення сучасної туристичної термінології, яка є елементом будь-якої науки. Також, основні шляхи і тенденції у розвитку сучасної теорії туризму в окремих історичних дослідженнях відображені прикладами появи і діяльності навчальних закладів, які вважаються первісними створювачами та носіями теорії туризму. Також, у цей період як з'явилася офіційна статистика

туризму. Пізніше туристичні знання були розширені дослідженнями географів, а потім і економістів.

Тільки, у 20-х роках італійський дослідник А. Маріотт почав популяризувати новий напрям наукових знань. Він викладав відповідний лекційний курс у Римському університеті, однак брак відповідних наукових традицій зумовив відставання італійської школи у дослідженні туризму від німецько-австрійської. Французький вчений р. Бланшар увів в науковий обіг поняття “туристична промисловість”, що означало: “експлуатація краси” країни. Його праця “Туризм у французьких Альпах” (1924 р.) є першим дослідженням туризму у Франції. Також, науковець наголошував на необхідності створення під’їзних шляхів до місць рекреації та відповідного облаштування територій відпочинку¹⁷. Р. Бланшар, Ж. Брюн, П. Відаль де ла Блаш заклали основи так званої школи “географії людини”. Вони звертали увагу на вивчення людини і її взаємовідносин з природою, приділяючи головний акцент на вплив географічного середовища на різні форми діяльності людини. Ці дослідники в працях надані розкрили характеристики районів, де відображено спосіб життя і заняття частини населення, створено унікальні регіональні огляди, які містять багатий фактичний матеріал, особливо природознавчого і етнографічного характеру, і що відрізняються яскравістю стилю і образністю викладу.

Наукові розробки Е. Мартона присвячені теоретичним проблемам як фізичної географії, так і регіонального країнознавства (Центральна Європа, Франція). У працях Ш. Делера та ін. порушено важливі теоретичні й методологічні проблеми географічних наук, проаналізовано головним чином природні, соціально-технічні, медико-біологічні й інші фактори середовища проживання людини. Е. Реклю здійснив спробу надати загальну картину розвитку людства й опис країн у формі яскравих, живих характеристик з позицій, близьких географічному детермінізму.

Польська наукова школа, професор Ягеллонського університету (Краків) С. Лещіцький, у праці “Географія туризму як науковий підхід до вирішення туристичних проблем” (1932 р.) вказував, що географія туризму має охоплювати “наукове визначення туристичної привабливості ландшафту, вивчення можливостей розвитку туристського руху за умови збереження основних первинних ознак ландшафту й одночасне оцінювання оптимальних економічних результатів туристичної діяльності”¹⁸. Однак географічну доміную він трактував надзвичайно широко, що виводило проблематику на рівень міждисциплінарного вивчення. Він порушив комплекс економічних, географічних, статистичних, юридичних, культурних і соціальних проблем, пов’язаних не тільки з географічним середовищем, а й з культурою, багатогранною природою самої людини. Науковий підхід С. Лещіцького свідчив про якісно новий рівень географічного вивчення туризму.

У 1936–1939 рр. у Кракові працювала Лабораторія туризму при Інституті географії Ягеллонського університету й було організовано дослідну комісію з ініціативи Ліги для підтримки туризму. Науковий доробок цієї установи становить вагомий внесок у вивченні туризму в Польщі. Географічні дослідження туризму в Кракові мали і прикладне значення, зокрема в теорії і практиці територіального планування. Значними наробками і напрямом роботи дослідників польської школи стало вивчення туристсько-курортного руху, пов’язаного з регіоном Карпат. Тут запропонували моделі й методи розрахунку ресурсної бази туризму.

У 1920-30 рр. почала формуватися школа досліджень у туризмі – північноамериканська, мета якої була вивчення проблем рекреаційних ресурсів і раціонального природокористування. Піонером створення теорії туризму в США вважають р. Макінтоша. Сутність своєї концепції він виклав у працях “Міжнародні

подорожі та туризм”, “Туризм: принципи, практики, філософії” та в ін.¹⁹. Найвідоміші її вчені – К. Мак-Меррі і р. М. Браун – розглядали питання охорони природи для розвитку туризму й відпочинку населення. Пізніше часом американські дослідники здійснили значний внесок у формування понятійного апарату, зокрема вони запропонували дефініцію “нові цивілізації відпочинку”. Основну увагу привертало інфраструктурне середовище дозвілля. С. Стенсфілд, спираючись на дані про розвиток туризму в Нью-Джерсі, за аналогією до “мегаполісу”, увів в науковий обіг поняття “дозвілля поліс”, яке означало особливий тип міської агломерації. Дослідження і наукові праці з туризму представників північноамериканської школи стали відомі у всьому світі. Вони широко застосовували, як міждисциплінарні методики дослідження, математичний інструментарій (елементи диференціального аналізу, матричної алгебри, теорії ймовірності). Також, використовували в туристичних дослідженнях прийоми системного моделювання. Це стало розробкою колективом вчених під керівництвом Дж. Елліса багатofакторної моделі динаміки туристичних потоків за аналогією до принципу функціонування станцій – генераторів електроенергії. Отже, завдяки американським ученим принципово нового якісного рівня набуло застосування в туристичних дослідженнях методів соціологічних дисциплін.

Друга світова війна паралізувала туризм, і подальший розвиток він отримує вже в післявоєнні роки. Після воєнний туризм в світі набуває масовий характер: з предмету розкоші він стає потребою для більшості населення високорозвинених індустріальних країн. При цьому слід зазначити, що в Україні поступово склалася система трьох монопольних туристичних структур: ВАТ “Інтурист”, ТЕУ (з 1962 р. – Центральна рада з туризму) ВЦРПС, Бюро міжнародного молодіжного туризму “Супутник” ЦК ВЛКСМ. Усі вони з середини 50-х рр. почали активно займатися як міжнародним (в’їзним і виїзним), так і внутрішнім туризмом²⁰. Поступово склалися передумови для формування вже не елітарного і стихійного, як раніше, а масового і організованого туризму.

У 1947 р. в Парижі міжнародні туристичні організації були об’єднані в Міжнародний союз офіційних туристичних організацій (МСОТО). Його дійсними членами стали як державні, так і недержавні офіційні національні організації 116 країн світу. Це сприяло активізації наукових досліджень з туризму. Так, необхідність більш чіткого визначення туризму виникла в середині в цей період, коли туристичні потоки значно збільшились, відповідно як і їх вплив на економіку держав. Ініційоване в цей час наукове осмислення туризму як виду діяльності потребувало встановлення його чіткого категорійного апарату. У Оксфордському словнику “Oxford Dictionary of Geography” наведене наступне визначення туризму: “Створення свята, що включає ночівлю поза звичним місцем проживання”. “The Penguin Dictionary of Human Geography” пропонує таке визначення: “Тимчасовий рух людей до місць, що знаходяться поза їх звичними місцями роботи і проживання, діяльність, що виконується протягом їх перебування у цих місцях, та засоби обслуговування, створені для того, щоби їм догодити. Така подорож зазвичай виконується протягом вільного часу з рекреаційною або святковою метою”. Словник Вебстера “New Webster’s Dictionary and Thesaurus of English Language” визначає туризм як “практику поїздок для задоволення, індустрію приваблювання туристів та оточення їх турботою”, а “Oxford Dictionary of the Business World” – як “комерційну організацію та управління святами”²¹.

50-60 рр. – це період активного грюндерства туристичних фірм, масового будівництва готелів, мотелів, різного роду розважальних закладів. Аналіз письмових джерел з розвитку сучасного туризму переконує, що найбільшу увагу дослідників привертають питання щодо формування понятійного апарату, закономірностей

функціонування туристичного ринку як елемента світового ринку торгівлі послугами, менеджменту і маркетингу туризму.

Варто зауважити, що в 1954 р. професори Бернського університету В. Хунзікер і К. Крапф вперше визначили наукове поняття туризм. Таке визначення, порівняно з попереднім, не містить нових елементів, а вводить новий підхід: В. Хунзікер і К. Крапф обрали визначення, відповідно до якого вважали туризмом усе, що хоч якоюсь мірою пов'язане з подорожуванням, за винятком зміни постійного місця проживання, а також поїздок, мотивованих трудовою діяльністю. Його ухвалила Міжнародна асоціація наукових експертів туризму. Таким чином, туризм – це сукупність відносин, зв'язків і явищ, які супроводжують поїздки і перебування людей у місцях, які не є місцями їх постійного або тривалого проживання і не пов'язані з їх трудовою діяльністю. Сьогодні вже відомо, що міграція пенсіонерів та економічний туризм спростовують таке розуміння туризму. Швейцарський науковець К. Каспар звернув увагу що, система “туризм” містить дві внутрішні підсистеми: суб'єкт з його туристичними потребами і мотивами поведінки; об'єкт туризму у складі трьох елементів – туристські центри, туристські підприємства і туристичні організації (державні і громадські організаційно-правові структури, які регулюють розвиток туризму). Швейцарські дослідники розглядають туризм як самостійну соціально-економічну підсистему, яка одночасно інтегрована в суперсистеми – “суспільство” й “економіку”²². На їх думку, у цей час відбувається взаємодія об'єкта і суб'єкта шляхом пізнання об'єктів за допомогою органів чуття людини (огляд визначних пам'яток, вивчення історії створення та процвітання, вивчення їх складу, змісту, пошук шляхів збереження здобутків нації).

У 1963 р. в США розпочали підготовку фахівців у галузі туризму. Започаткував підготовку Мічиганський університет, його послідовники – багато інших вищих закладів освіти, які особливо захопилися програмами з туризму в 70-ті роки. У 1982 р. вже було 23 програми з туризму, а в 1992 р. 91 коледж і університет США мали програми, які певною мірою стосувалися туризму. Крім дипломів про вищу освіту, 14 з них присуджували вузівські ступені. Кілька університетів до назв факультетів додали слово “туризм”.

Світова туризмологія охоплює різні наукові аспекти, розробки з географії, педагогіки, психології, медицини та ін. 1970-1990 рр. за кордоном з'явилися різні географічні моделі туризму. Вони розроблялися незалежно один від одного, продовжували розвивати основні положення попередніх робіт та були пов'язаними один з одним. Ідея того, що туристичне призначення може пройти розвиток різних періодів, відбилася у концепції життєвого циклу дестінації. Про це писали В. Кристаллер, С. Плог, Р. Батлер. Також існували моделі інших вчених, Е. Громсена, Ж. Міюсека, М. Оппермана.

У 1970 р. С. Плог автор психографічної сегментації, застосував елементи концепції життєвого циклу детонації (ЖЦД). Р. Батлер створив модель циклу туристичного призначення. Саме ці дві моделі, С. Плога та Р. Батлера, є найбільш використаними сьогодні. Так, американський психолог С. Плог створив класифікацію за типами усіх мандрівників. Він опитав 200 тисяч мандрівників, виділив два основних типи: аллоцентрики (авантюристи) й психоцентрики (автентики). Залежно від того, до якого підтипу належить людина, таке місце і вид відпочинку їй підходить. Так, аллоцентрики – першопрохідці, їм важлива можливість дослідження. Вони відрізняються великою цікавістю, енергійністю і навіть схильністю до пригод. Їх більше вабить екзотика островів Тихого океану, Африка та Азія. А психоцентрикам більше до вподоби відпочинок передбачуваний, комфортний і пасивний. Вони відвідують

популярні місця, в яких побували мільйони туристів. Їхні маршрути постійні або легко передбачувані.

С. Плог зафіксував виникнення на початку 1970-х р. двох нових дестинацій: Африки та Тихоокеанського регіону. 1991 р. вони перейшли на етапи залучення та розвитку. Їх місце заняли Антарктида, Непал і Тибет, прийнявши перших американських туристів. У той же час, курорти західного сектора європейського Середземномор'я досягли zenіту популярності, а активне життя деяких відомих американських курортів США, Маямі-Біч (штат Флорида), наближалися до кінця. Емпіричні дослідження підтвердили гіпотезу С.Плога, що більшість курортів у процесі розвитку неуклонно рухаються от алло -до психоцентричного полюсу. Вчений збагатив досвід вивчення не тільки еволюції курортів, а й рекреаційної поведінки людей, одним із перших звернувся до психологічних аспектів туристичної діяльності, які донині висвітлені недостатньо. Концепція Стенлі Плога багато в чому співзвучна позиції Вальтера Крісталлера²³, що передує їй за часом, який відводить різні типам відвідувачів різні ролі з освоєння дестинації.

Найбільш представницькою, авторитетною й активно діючою організацією є Всесвітня туристична організація (ЮНВТО). Вона була створена у 1925 р., коли в Гаазі (Нідерланди) був скликаний Міжнародний конгрес офіційних туристичних асоціацій. 1934 р. цей заклад змінив свою назву на Міжнародний союз офіційних організацій з пропаганди туризму (МСООПТ), а після Другої світової війни (1947 р.) його було перетворено на Міжнародний союз офіційних туристичних організацій (МСОТО) з штаб-квартирою у Женеві (Швейцарія). МСОТО на той час виконував функцію технічної неурядової організації, до складу якої входило 109 національних туристичних адміністрацій та 88 асоційованих членів, які представляли інтереси приватних та громадських організацій²⁴.

У 1967 р. держави-члени МСОТО запропонували перетворити його на спеціальний міжурядовий орган, уповноважений на світовому рівні вирішувати усі нагальні питання, пов'язані з розвитком міжнародного туризму. У 1969 р. Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято відповідну резолюцію щодо провідної ролі, яку повинен відігравати у майбутньому трансформований Міжнародний союз офіційних туристичних організацій в рамках системи Організації Об'єднаних Націй. На виконання цієї резолюції в травні 1975 р. у Мадриді (Іспанія) МСОТО було реорганізовано у Всесвітню туристичну організацію. Секретаріат ВТО на запрошення іспанського уряду, розташувався в столиці цієї країни. У 1976 р. Всесвітня туристична організація отримала статус Виконавчої агенції Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), а у грудні 2003 р. – спеціалізованої установи ООН.

На Манільській конференції з туризму (Філіппіни, 1980 р.) туризм розглядали як один із видів активного відпочинку – подорож з метою пізнання тих чи інших районів нових країн у поєднанні з елементами спорту. Крім цього, Манільська декларація з проблем розвитку світового туризму проголосила: туризм варто тлумачити як діяльність, що посідає чільне місце в часопроведенні народів і безпосередньо впливає на соціальну, культурну, освітню, економічну та політичну сфери життя окремих держав і на їхні міждержавні відносини. Манільська декларація з проблем розвитку світового туризму проголошувала, що туризм варто вважати діяльністю, яка посідає чільне місце у дозвіллі народів і безпосередньо впливає на соціальну, культурну, освітню, економічну і політичну сфери життя окремих держав і на їхні міждержавні відносини²⁵.

У 1989 р. Міжпарламентська конференція з туризму у Гаазі засвідчила теоретичну і практичну значущість визначення туризм, яка “охоплює всі вільні переміщення

людей від їх місця проживання і роботи, а також сферу послуг, створену для задоволення потреб, що виникають у результаті цих переміщень”²⁶.

У 1993 р. статистична комісія ООН визначила поняття туризму, як один із видів подорожей має такі ознаки: нерегулярність подорожі, мотивація поїздки не пов’язана з пошуком постійної роботи або міграції, добровільність її здійснення. Усе це стосується будь-якого попиту на туристичні об’єкти, зокрема й на засоби розміщення туристів. Але сучасне визначення туризму було схвалено на Конференції з туризму і міжнародних подорожей ООН (Рим, 1963 р.), а також визнано Гаазькою декларацією з туризму (1989) та конференцією ЮНВТО зі статистики подорожей і туризму (Оттава, 1991р.), туризм визначається як вид діяльності, що має найважливіше значення для життя людей сучасних суспільств, перетворившись на важливу форму використання вільного часу і основний засіб міжособистісних зв’язків, а також політичних, економічних і культурних контактів.

Туризмологічні школи розпочали розвиватись і в східноєвропейських країнах. Так, у середині 50-х років у Польщі було створено Науководослідний інститут туризму при Вищому училищі статистики і планування (Варшава) і у 60-ті роки у Лябляні і Спліті (СФРЮ) розпочалось навчання фахівців з туризму з вищою освітою²⁷. У 70-ті роки аналогічні заклади були створені у Болгарії, Україні, Угорщині, Чехословачії. Формування і утвердження теорії туризму є результатом не тільки діяльності інституцій, але і праці вчених, прізвища яких назавжди залишаться в історії як її засновників. Таким чином, туризмологічні дослідження здійснюють науковці географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка О. Бейдик, О. Любіцева, І. Смирнов та ін. Історичні аспекти розвитку туризму висвітлено у працях Т. Дьорової, П. Тронька, В. Федорченка. Туризм як соціальний інститут розглядається в наукових роботах І. Мініч, В. Пазенка, Ю. Яковенка. Економічні дослідження туристської проблематики відображені в наукових розробках українських фахівців: Л. Агафонової, В. Євдокименка, М. Долішного, В. Карсекіна. З теоретичних і методичних засадах професійної підготовки майбутніх фахівців з туризмознавства у вищих навчальних закладах України присвяченні праці вчених Л. Безкоровайної, В. Ципко та ін.²⁸.

Після здобуття Україною незалежності, країна стала на шлях розвитку та вдосконалення туристичної галузі, і особливо її приватного сектору, визначивши туризм пріоритетною галуззю розвитку економіки. В Україні, в умовах лібералізації економіки почали розробляються принципи сучасної державно-туристичної політики. Так, прийнятий Закон України “Про туризм” (уведено в дію Постановою Верховної Ради України від 15 вересня 1995 року № 325/95-ВР) заклав правову основу для подальшого розвитку законодавства у сфері туризму. Він відіграв важливу роль у формуванні концепції законодавства про туризм, а в прогностичному сенсі – започаткував туристичні норми і науково-практичну необхідність виділити їх в окрему підгалузь права. У ньому уточнено місце і роль туризму як одного із провідних напрямів розвитку національної культури й економіки, уперше за багато років законодавчо сформовано термінологічно-понятійний апарат у сфері туризму, визначено ключові поняття, на основі яких формуються туристичні відносини. Отже, керованості процесів на початковому етапі державності України (1991-2004), туризм почав відроджуватися на системній основі. Характерна особливість цього етапу – інтенсивна правотворчість з питань туризму, широке розгалуження його норм, а звідси – їх колізійність, стихійність, прогалини у правовому регулюванні окремих аспектів туристичних відносин, а в деяких випадках – “вимушеність” туристичного законотворення

У 1992 р. створено Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму України. До сфери управління цієї структури передано 52 підприємства загальнодержавної власності. Сучасний розвиток туристичної галузі нашої країни ґрунтується на новій редакції Закону України “Про туризм” (1995 р.), який має стратегічні напрями та конкретні завдання цієї сфери економіки, загальні правові, організаційні, виховні, соціально-економічні засади державної політики України в галузі туризму.

У 1997 р. Україну прийнято дійсним членом до Всесвітньої туристичної організації (ВТО), а у вересні 1999 р. на 13-й Генеральній асамблеї ВТО у м. Сантьяго (Чилі) обрано до керівного органу ВТО – Виконавчої ради. Вступ України до ВТО поклав на неї зобов’язання виконувати рішення генеральних асамблей і конференцій цієї міжнародної організації. Членство України у ВТО, можливість набувати практичного й теоретичного досвіду у сфері туризму розвинених туристичних держав мають сприяти піднесенню рівня внутрішніх туристичних послуг в країні і формуванню позитивного міжнародного туристичного іміджу нашої держави.

В XXI ст. без активної підтримки і безпосереднього втручання держави в питання реорганізації та розвитку туристичної галузі, ефективне функціонування та вдосконалення туризму буде практично неможливо або вкрай ускладнено. Так, Кабінет Міністрів України затвердив стратегії розвитку туризму та курортів до 2026 р., основними завданнями яких є: – привабливе інвестиційне середовище для туризму та курортів; – забезпечення належного рівня міжгалузевої координації та міжрегіонального співробітництва для сприяння раціональному використанню туристичних ресурсів та оптимізації витрат державного та місцевих бюджетів на здійснення заходів у сферах туризму та курортів; – об’єднання зусиль державних установ з органами місцевого самоврядування, представниками туризму, іншими секторами економіки та інститутами громадянського суспільства для просування України у світі та формування іміджу України як привабливої для туризму країни; – гармонізація внутрішнього законодавства та законодавства ЄС, відповідність цілям та принципам, проголошеним Стратегічними документами національного розвитку²⁹.

Отже, виходячи із вищенаведеного, можна зробити висновок, що зародження і розвиток господарських відносин між різними країнами і народами генетично пов’язані з виникненням туризму і господарської інфраструктури, яка його обслуговує. Таким чином, для забезпечення інтенсивного розвитку туристичної галузі в Україні і світі в умовах посилення конкуренції, збільшення попиту як на міжнародні, так й на внутрішні туристичні продукти, зростання вимог споживачів до наповнення, різноманітності та якості туристично-рекреаційних послуг дедалі більшого значення для суб’єктів туристичної діяльності набуває необхідність розробки науково-обґрунтованого характеру розвитку системи знань теорії туризму. Це пов’язано з дослідженнями в туризмі де використовується новий науковий апарат за рахунок застосування сучасних методів математики, інформатики, статистики та ін. Крім цього, продовжується активне накопичення нових знань про туризм як важливе явище суспільного життя; – відбувається уніфікація туристичної термінології і методики статистичних спостережень і досліджень з туризмologiaї.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- ¹ Кризисный барометр от UN WTO // *Украинский туризм*. 2009. №5. С. 98-101.
- ² Герасименко В. Г. Місце теорії туризму в структурі туризмології. *Вісник Львівського інституту економіки і туризму: зб. наук. ст. Львів. ЛІЕТ*, 2012. № 7. С. 60-69.
- ³ Абрамов В. В. Конспект лекцій з дисципліни Туризмологія. Харків. ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. 71 с.
- ⁴ Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). К. Альтерпрес, 2005. 436 с.
- ⁵ Gunn, C. A. *Tourism Planning*. New York: Crane, Russack and Co., 1979. 371 p
- ⁶ Височан О. С. Туризм як система. *Вісник Національного університету Львівська політехніка*. 2014. № 797. С. 25-38.
- ⁷ Геродот. Історія: в дев'яти книгах. Київ: Наукова думка, 1993. 575 с.
- ⁸ Goldner C. R., Ritchie J. R. B., McIntosh R. W. *Tourism Principles. Practices and Philosophies*. N.Y.: John Wiley & Sons, 2000. 350 p.
- ⁹ Сима Цянь Філософський енциклопедичний словник. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. 742 с.
- ¹⁰ Боплан Г. Л. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансильванії, разом з звичаями, способом життя і ведення воен. К.: Наук. Думка: Кембрідж (Мас): Укр. наук. ін-т, 1990. 256 с.
- ¹¹ Григорович-Барський В. Мандрі по святихмісцях Сходу з 1723 по 1747 рік. Київ: Основа, 2000. 766 с.
- ¹² Schradner J. *Turyzm. Odne ekonomichne doslidzhennia [Tourism. One economic study]*. Varna: Science and Economics, 2010. 105 p.
- ¹³ Абрамов В. В., Тонкошкур М. В. Історія туризму: підручник. Харків. ХНАМГ. 2010. 294 с.
- ¹⁴ Neshkov M., Apostolov N. *Turystychn anauka v krainina XX stolittia [Tourist science in the country in the twenty eth century]*. *Ekonomika i rozvytok suspilstva*, vol. IV, 2002 pp. 354–360.
- ⁵ Geschichte der Tourismus for schung. URL: http://de.wikipedia.org/wiki/Geschichte_der_Tourismus_fors_chung
- ⁶ Николаенко Д. В., Николаенко Т. В. История развития и региональные особенности мирового туризма. URL: http://politology.vuzlib.net/book_0292.html.
- ⁷ Кручек О. А. Новий етап у розвитку туризмознавства (до виходу монографії Туризмологія: концептуальні засади теорії туризму). *Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права*. Серія: філософські науки. КУТЕП, 2010. Випуск 8. С. 139 – 167.
- ⁸ Кусерова А. И., Ковшов В. П. Туризм как объект исследования в истории географической науки. URL: <http://geoeko.mrsu.ru/2010>
- ⁹ Туризмологія: концептуальні засади теорії туризму: монографія / В.К. Федорченко та ін. К. : ВЦ Академія, 2013. 368 с.
- ²⁰ Федорченко В.К., Дьорова Т.А. Історія туризму в Україні : навч. посібнків. Вища школа, 2002. 195 с.
- ²¹ Сокол Т. Поняттєво-категоріальний апарат спеціальних дисциплін професійної підготовки менеджерів туристичної індустрії. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи : зб. наук. пр. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих*. 2009. Вип. 1. С. 126–132.
- ²² Kaspar C. *Die Tourismus lehreim im Grundriss*. Bern, Stuttgart: P. Haupt, 1991. 234 s.

- ²³ *Christaller W.* Some Considerations of Tourism Location in Europe. *Papers and Proceedings of the Regional Science Association.* 1963. V. 12. № 1. P. 95–105.
- ²⁴ *Вовк С. В.* Всесвітня туристична організація як глобальний форум у сфері туристичної політики. *Економічний аналіз :зб. наук. праць.* 2014. Том 18. № 2. С. 81-86.
- ²⁵ Манильская декларация помировому туризму : принята Всемир. конф. по туризму, проходившей в Маниле (Филлипины) с 27 сент. по 10 окт. 1980 г. *Правове регулювання туристичної діяльності в Україні.* 2002. Вип 34. С. 53-57.
- ²⁶ Гаагская декларация по туризму, Гаага, 14 апреля 1989 года. *Правове регулювання туристичної діяльності в Україні.* 2002. Вип 34. С. 63-68.
- ²⁷ Там само. С. 67.
- ²⁸ Там само. С. 68.
- ²⁹ Про схвалення стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження КМУ від 16.03. 2017 № 168-р. База даних “Урядовий портал”. КМ України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501>

REFERENCES:

- ¹ *Кры`зу`snj barometr ot UN WTO //Ukray`nsky`j tury`zm.* 2009. №5. S. 98-101.
- ² *Gerasy`menko V.G.* Misce teoriyi tury`zmu v strukturi tury`zmologiyi. *Visny`k L`vivs`kogo insty`tutu ekonomiky` i tury`zmu:* zb. nauk. st. L`viv. LIET, 2012. № 7. S. 60-69.
- ³ *Abramov V. V.* Konspekt lekcij z dy`scy`pliny` Tury`zmologiya. Xarkiv. XNUMG im. O. M. Beketova, 2015. 71 s.
- ⁴ *Lyubiceva O. O.* Ry`nok tury`sty`chny`x poslug (geoprostorovi aspekty`). K. Al`terpres, 2005. 436 s.
- ⁵ *Gunn, C.A.* Tourism Planning. New York: Crane, Russack and Co., 1979. 371 p
- ⁶ *Vy`sochan O.S.* Tury`zm yak sy`stema. *Visny`k Nacional`nogo universy`tetu L`vivs`ka politexnika.* 2014. № 797. S. 25-38.
- ⁷ *Gerodot.* Istoriya: v dev`yaty` kny`gax. Ky`yiv: Naukova dumka, 1993. 575 s.
- ⁸ *Goldner C.R., Ritchie J.R.B., McIntosh R.W.* Tourism Principles. Practices and Philosophies. N.Y.: John Wiley & Sons, 2000. 350 p.
- ⁹ *Sy`ma Cyan`* Filosofs`ky`j ency`klopedy`chny`j slovny`k. Ky`yiv : Insty`tut filosofiyi imeni Gry`goriya Skovorody` NAN Ukrayiny` : Abry`s, 2002. 742 s.
- ¹⁰ *Boplan G.L.* Opy`s Ukrayiny`, kil`koх provincij Korolivstva Pol`s`kogo, shho tyagnut`sya vid kordoniv Moskoviyi do grany`cz` Transy`l`vaniyi, razom z zvy`chayamy`, sposobom zhy`ttya i vedennya voyen. K.: Nauk. Dumka: Kembriдж (Mas): Ukr. nauk. In-t, 1990. 256 s.
- ¹¹ *Gry`gorovy`ch-Bars`ky`j V.* Mandry` po svyaty`x miscyax Sxodu z 1723 po 1747 rik. K.: Osnova, 2000. 766 s.
- ¹² *Schradner J.* Turyzm. Odne ekonomichne doslidzhennia [Tourism. One economic study]. Varna: Science and Economics, 2010. 105 p.
- ¹³ *Abramov V. V., Tonkoshkur M. V.* Istoriya tury`zmu: pidruchny`k. Xarkiv. XNAMG. 2010. 294 s.
- ¹⁴ *Neshkov M., Apostolov N.* Turystychn anauka v krainina XX stolittia [Tourist science in the country in the twenty eth century]. *Ekonomika i rozvytok suspilstva*, vol. IV, 2002 pp. 354–360.
- ¹⁵ *Geschichte der Tourismus for schung.* URL: http://de.wikipedia.org/wiki/Geschichte_der_Tourismus_fors_chung

- ¹⁶ Ny`kolaenko D. V., Ny`kolaenko T. V. Y`story`ya razvy`ty`ya y` regy`onal`nye osobennosty` my`rovogo tury`zma. URL: http://politology.vuzlib.net/book_0292.html.
- ¹⁷ Kruchek O. A. Novy`j etap u rozvy`tku tury`zmoznavstva (do vy`xodu monografiyi Tury`zmologiya: konceptual`ni zasady` teorii tury`zmu). *Naukovi zapysky` Ky`yivs`kogo universy`tetu tury`zmu, ekonomiky` i prava. Seriya: filosofs`ki nauky`*. KUTEP, 2010. Vy`pusk 8. S. 139-167.
- ¹⁸ Kuserova A. Y., Kovshov V. P. Tury`zm kak ob`yekt y`ssledovany`ya v y`story`y` geografy`cheskoj nauky`. URL: <http://geoeko.mrsu.ru/2010>
- ¹⁹ Tury`zmologiya: konceptual`ni zasady` teorii tury`zmu: monografiya / V.K. Fedorchenko ta in. K. : VCz Akademiya, 2013. 368 s.
- ²⁰ Fedorchenko V.K., D`orova T.A. Istoriya tury`zmu v Ukrayini : navch. posibnkiv. Vy`shha shkola, 2002. 195 s.
- ²¹ Sokol T. Ponyattyevo-kategorial`ny`j aparat special`ny`x dy`scy`plin profesijnoyi pidgotovky` menedzheriv tury`sty`chnoyi industriyi. *Osvita dorosly`x: teoriya, dosvid, perspekty`vy` : zb. nauk. pr. Nacz. akad. ped. nauk Ukrayiny`, In-t ped. osvity` i osvity` dorosly`x. 2009. Vy`p. 1. S. 126-132.*
- ²² Kaspar C. Die Tourismus lehre im Grundriss. Bern, Stuttgart: P. Haupt, 1991. 234 s.
- ²³ Christaller W. Some Considerations of Tourism Location in Europe. *Papers and Proceedings of the Regional Science Association*. 1963. V. 12. № 1. P. 95-105.
- ²⁴ Vovk S. V. Vsesvitnya tury`sty`chna organizaciya yak global`ny`j forum u sferi tury`sty`chnoyi polity`ky`. *Ekonomichny`j analiz :zb. nauk. pracz`*. 2014. Tom 18. № 2. S. 81-86.
- ²⁵ Many`l`skaya deklaracy`ya pomy`rovomutury`zmu : pry`nyata Vsemy`r. konf. po tury`zmu, proxody`vshej v Many`le (Fy`lly`ru`ny) s 27 sent. po 10 okt. 1980 g. *Pravove regulyuvannya tury`sty`chnoyi diyal`nosti v Ukrayini*. 2002. Vy`p 34. S. 53-57.
- ²⁶ Gaagskaya deklaracy`ya po tury`zmu, Gaaga, 14 aprelya 1989 goda. *Pravove regulyuvannya tury`sty`chnoyi diyal`nosti v Ukrayini*. 2002. Vy`p 34. S. 63-68.
- ²⁷ Tam samo. p. 67.
- ²⁸ Tam samo. p. 68.
- ²⁹ Pro sxvalennya strategiyi rozvy`tku tury`zmu ta kurortiv na period do 2026 roku: Rozporyadzhennya KМУ vid 16.03. 2017 № 168-r. Baza dany`x “Uryadovy`j portal”. KM Ukrayiny`. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501>